

**ДОГОВІРНЕ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ
СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ****CONTRACTUAL USE OF VIRTUAL ASSETS BY BUSINESS ENTITIES**

У статті досліджується правове регулювання договірної використання віртуальних активів суб'єктами господарювання в Україні. З прийняттям першого спеціального нормативно-правового акту, який покликаний врегулювати відносини на ринку віртуальних активів в українського бізнесу з'явилася можливість укладати угоди, предметом яких є такі віртуальні активи, однак законодавцем встановлено низку обмежень, а саме: віртуальні активи не є засобом платежу в Україні та не можуть бути предметом обміну на майно (товари) або роботи (послуги). Водночас допускається укладення договорів купівлі-продажу, дарування та інших угод щодо віртуальних активів. У роботі особлива увага приділяється смарт-контрактам як інноваційній формі договорів, які забезпечують автоматичне виконання зобов'язань на основі алгоритму «якщо–тоді» та функціонують на базі блокчейну. Розкрито переваги смарт-контрактів для бізнесу та окреслено проблеми, які потенційно можуть виникнути в результаті їх застосування. Проаналізовано Законопроект № 10225-д, який деталізує правовий режим обігу віртуальних активів та пропонує визнавати правочини, укладені з використанням технології розподіленого реєстру, такими, що вчинені у письмовій формі. Зроблено висновок, що ефективне використання віртуальних активів у договірних відносинах, зокрема у формі смарт-контрактів, можливе лише за умови чіткого нормативного закріплення правового статусу віртуальних активів, порядку укладення та виконання смарт-контрактів. Наголошено на доцільності прийняття спеціального закону або внесення змін до чинного законодавства з метою забезпечення правової визначеності та уніфікованої практики застосування у сфері договірної використання віртуальних активів. Підкреслено, що нормативне врегулювання порядку використання віртуальних активів у договірних відносинах сприятиме створенню прозорого бізнес-середовища та розвитку інноваційних фінансових інструментів.

Ключові слова: *віртуальний актив, криптоактив, цифрова річ, надання послуг, суб'єкт господарювання, господарська організація, договір, смарт контракт, блокчейн.*

The article examines the legal regulation of the contractual use of virtual assets by business entities in Ukraine. With the adoption of the first special regulatory act designed to regulate relations in the virtual asset market, Ukrainian businesses now have the opportunity to enter into agreements involving such virtual assets. However, the legislator has established a number of restrictions, namely: virtual assets are not a means of payment in Ukraine and cannot be exchanged for property (goods) or work (services). At the same time, it is permissible to conclude contracts of sale, donation and other agreements concerning virtual assets. The paper pays special attention to smart contracts as an innovative form of agreements that ensure automatic performance of obligations based on an 'if-then' algorithm and operate on the basis of blockchain. The advantages of smart contracts for business are revealed and the problems that may potentially arise as a result of their use are outlined. Draft Law No. 10225-d, which details the legal regime for the circulation of virtual assets and proposes to recognise transactions concluded

using distributed ledger technology as having been made in writing, is analysed. It is concluded that the effective use of virtual assets in contractual relations, in particular in the form of smart contracts, is possible only if the legal status of virtual assets and the procedure for concluding and executing smart contracts are clearly defined in legislation. The expediency of adopting a special law or amending the current legislation to ensure legal certainty and unified practice in the field of contractual use of virtual assets is emphasised. It is stressed that regulatory regulation of the use of virtual assets in contractual relations will contribute to the creation of a transparent business environment and the development of innovative financial instruments.

Key words: *virtual asset, crypto asset, digital thing, service provision, business entity, business partnership, contract, smart contract, blockchain.*

Постановка проблеми. Історія угод з віртуальними активами бере свій початок з появи головної криптовалюти (Bitcoin), з того часу вже близько 15 років укладаються угоди з віртуальними активами. Перша комерційна біткойн-транзакція була зафіксована 22 травня 2010 року, коли чоловік на ім'я Ласло Хан'єц обміняв свої 10 000 біткойнів на 2 піци, цей день став відомий як Bitcoin Pizza Day, коли криптовалюта коштувала ще близько 0,0004 долара США за один біткойн, а станом на початок 2025 року курс сягав відмітки 95 000 доларів США.

Зважаючи на велику кількість угод з віртуальними активами, у тому числі криптовалютами, NFT, токенами, вони стають дедалі привабливішими для бізнесу, оскільки ринок віртуальних активів стабільно та стрімко розвивається, зокрема і в Україні. Все частіше трапляються випадки використання суб'єктами господарювання віртуальних активів як засобів для платежів, інвестицій, забезпечення виконання зобов'язань. Водночас, угоди з віртуальними активами, хоч і мають спільні риси з традиційними цивільно-правовими та господарськими правочинами, в значній мірі відрізняються від звичних нам договірних правовідносин, як наприклад смарт-контракт. Попри наявний спеціальний ЗУ «Про віртуальні активи» № 2074 від 17 лютого 2023 р. [1], навіть не зважаючи на те, що він досі не набрав чинності через відсутність механізму оподаткування операцій з віртуальними активами, в Україні не існує правил, які на нормативно-правовому рівні регулюють порядок укладання та виконання угод, предметом яких є віртуальні активи.

З огляду на викладене, належне правове забезпечення угод, зокрема смарт-контрактів, предметом яких є віртуальні активи, є важливим викликом для вітчизняного законодавця, в першу чергу через перспективи зростання податкових надходжень до державного бюджету, залучення інвестицій в український бізнес, виходу учасників ринку віртуальних активів з тіні. Все це обумовлює необхідність створення правового режиму, який би сприяв розвитку договірних відносин на ринку віртуальних активів.

Стан дослідження проблеми. Наукові дослідження у сфері правового регулювання віртуальних активів в Україні представлені працями таких вчених, як: Є. Ю. Савченко, К. Г. Некіт, С. О. Грицай, Р. А. Майданик, О. І. Кулик, В. І. Негнибіда, А. М. Куліш та ін. Роботи цих авторів спрямовані на аналіз і розкриття основних аспектів правового регулювання у сфері віртуальних активів. Баранов О. А.

Однак, незважаючи на зростаючий науковий інтерес до теми віртуальних активів, дослідження саме договірної взаємодії з використанням віртуальних активів між суб'єктами господарювання є відносно новим напрямом, що зумовлює актуальність даної статті.

Метою статті є дослідження особливостей договірного використання віртуальних активів суб'єктами господарювання, а також формування пропозицій щодо вдосконалення законодавства та правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу. З прийняттям першого спеціального нормативно-правового акту, який покликаний врегулювати відносини між учасниками ринку віртуальних активів, у суб'єктів господарювання з'явилась можливість використовувати віртуальні активи у своїй діяльності, в тому числі, і в договірних відносинах. Зокрема, віртуальні активи можуть бути предметом цивільно-правових та господарських угод, урахуванням деяких обмежень, встановлених законодавцем, а саме статтею 4 ЗУ «Про віртуальні активи», якою визначений правовий статус віртуальних активів, встановлено, що віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги) [1]. Втім, не заборонено укладати інші види угод, предметом яких є віртуальні активи (купівля-продаж, дарування тощо).

Враховуючи встановлені обмеження, слід визначити основні договори, предметом яких можуть виступати віртуальні активи. Найбільш поширеним є договір купівлі-продажу, який

дозволяє суб'єктам господарювання легально набувати чи відчужувати такі активи, проте оплата при цьому може здійснюватися лише у грошовій формі, адже закон прямо забороняє використання віртуальних як засобу платежу. Також допустимим є договір дарування віртуальних активів, який не є господарським договором, проте може мати місце в цивільно-правових відносинах. Водночас законодавець забороняє укладення договорів міні, оскільки обмін віртуальних активів на майно (товари) чи роботи (послуги) фактично прирівнювався б до використання їх як платіжного засобу. Така заборона зумовлена прагненням законодавця запобігти неконтрольованому обігу віртуальних активів.

Водночас, редакцією Закону від 17 лютого 2022 року не передбачений алгоритм вчинення правочинів з віртуальними активами, оскільки вони мають ряд своїх особливостей на відміну від традиційних угод, як наприклад як звичні для нас угоди з нерухомістю, транспортними засобами, майновими правами, тощо.

Положення ЦК України вимагають від сторін договору дотримання форми правочину, як одну із необхідних умов його чинності, частиною 4 статті 203 ЦК України передбачено, що правочин має вчинятись у формі, встановленій законом. Статтею 639 ЦК України встановлено, що договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для даного виду договорів не вимагалася. Якщо сторони домовилися укласти договір за допомогою інформаційно-комунікаційних систем, він вважається укладеним у письмовій формі [2].

Групою народних депутатів України було подано до ВР України Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» № 10225-д від 24 квітня 2025 року [3], яким запропоновано вирішення питань з оподаткування операцій з віртуальними активами та представлено нову редакцію ЗУ «Про віртуальні активи», що відповідає положенням Регламенту Євросоюзу щодо криптоактивів від 31 травня 2023 року (Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets) (надалі за текстом – MiCa) [4]. Даним законопроектом деталізовано правовий режим віртуальних активів в Україні, втім обмеження щодо їх використання все ж залишилися, частиною 3 статті 5 нової редакції ЗУ «Про віртуальні активи» передбачено, що віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги), крім випадків, передбачених цим Законом.

Угоди з віртуальними активами вчиняються за допомогою смарт-контрактів, історія виникнення яких бере свій початок ще задовго до появи віртуальних активів. В 1996 американський науковець Нік Сабо запропонував концепцію смарт-контрактів, як угоди, яка є набором обіцянок, визначених в цифровій формі, включаючи протоколи, в рамках яких сторони виконують свої зобов'язання. Примітивним прикладом смарт-контракту, є торговий автомат, які були розповсюджені у той час, коли покупець вносить достатню суму готівки, він автоматично видає товар та решту, але якщо кошти не будуть внесені або ж суми буде недостатньо, то видача товару зупиняється [5].

На сьогоднішній день існує безліч підходів до визначення смарт-контракту, такі угоди можна розглядати як технічне явище: «смарт-контракти є фундаментальними будівельними блоками прикладного рівня Ethereum. Це комп'ютерні програми, що зберігаються в блокчейні, які працюють за логікою «якщо це, то те» і гарантовано виконуються відповідно до правил, визначених їх кодом, який не може бути змінений після створення» [6], а також через правову призму: «смарт-контракт – це угода, яка може бути автоматизована та підлягає примусовому виконанню. Автоматизація здійснюється за допомогою комп'ютера, хоча деякі частини можуть вимагати втручання та контролю з боку людини. Примусове виконання здійснюється або шляхом юридичного забезпечення прав та обов'язків, або шляхом захищеного від втручання виконання комп'ютерного коду» [7]. Розумні контракти – інноваційна форма контрактів, укладення, виконання та припинення яких відбувається за участю або без участі людини, але з використанням мережевих комп'ютерних програмних та/або програмно-апаратних засобів, що мають взаємозв'язок з фізичними або цифровими об'єктами [8, ст. 29]. За своєю правовою суттю смарт-контракт є цифровою формою цивільно-правового договору, умови якого виражені у вигляді програмного коду. Як і цивільно-правовий договір, смарт-контракт має такі елементи, як сторони договору, предмет договору та істотні умови договору [9, ст. 15].

В рамках даної роботи особливу увагу слід приділити саме юридичному визначенню смарт-контракту, в основу ідеї якого закладена його автоматичність (самовиконуваність), що полягає в автоматичному виконанні договірних зобов'язань за умови дотримання заздалегідь визначених умов на основі дії «якщо-тоді», що є головною перевагою смарт-контракту і дозволяє уникнути судових розглядів або втручання будь-яких третіх сторін [10]. Ще однією особливістю смарт-контракту є розміщення його на блокчейні, що гарантує виконання договірних зобов'язань без відхилень, оскільки жодна зі сторін не може впливати на його функціонування або втручатися в нього. Юридична та комерційна визначеність досягається завдяки тому, що виконання технічно гарантоване [11, с. 10].

Автоматичність означає що смарт-контракт це свого роду алгоритм, який діє про принципу «якщо-тоді» та самостійно врегульовує відносини між сторонами угоди, за умови настання певних обставин, які є заздалегідь прогнозованими. Участь людини є мінімізованою та полягає тільки в написанні програмного коду, яким у найпростішій варіації передбачено умову – «якщо», при настанні якої слідує наслідок – «тоді». Такий програмний код розміщується на блокчейні, який є повністю децентралізованим, чим гарантується захист від втручання третіх осіб. Блокчейн – це децентралізована цифрова база даних, що функціонує як ланцюжок блоків, де кожен блок містить інформацію, захищену криптографією [12].

Однією із перших країн, яка зробила крок до надання правового статусу смарт-контрактам стала Італія, в італійському законодавстві смарт-контракти визначаються як програмне забезпечення на основі технології розподіленого реєстру, яке після підтвердження відповідного запису в реєстрі автоматично вводить в дію відповідні умови, узгоджені між двома або більше сторонами [13]. В США на рівні окремих штатів також передбачено можливість застосування смарт-контрактів, наприклад, статтею 44-7061 Переглянутих законів штату Аризона надано визначення таким поняттям як смарт-контракт та блокчейн-технологія, а також передбачено, що розумні контракти можуть існувати в комерції. Договору, що стосується транзакції, не може бути відмовлено в юридичній силі, дійсності або можливості виконання лише тому, що цей договір містить умову розумного контракту. Запис або контракт, захищений за допомогою технології блокчейн, вважається електронною формою та електронним записом [14].

Для суб'єктів господарювання смарт-контракти, за умови їх належної реалізації можуть значно оптимізувати процес укладання та виконання договорів, предметом яких є віртуальні активи, скорочуючи час та грошові витрати на юридичні формальності. Ключові переваги смарт-контрактів полягають у порівнянні з традиційними угодами полягають у тому що:

- передача віртуальних активів відбувається автоматично після виконання умов смарт-контракту;
- усі операції з віртуальними активами фіксуються у блокчейні та можуть бути перевірені сторонами на предмет їх виконання;
- відсутня необхідність залучення посередників, нотаріусів, банківських установ;
- зустрічне виконання умов гарантується, оскільки в основу смарт-контракту закладений алгоритм, внесення змін до якого без згоди сторін неможливе;
- відсутні корупційні ризики та можливість шахрайства, завдяки тому що блокчейн є децентралізованим та не контролюється жодною державою, установою чи будь-яким іншим суб'єктом.

Втім, поряд із перевагами існують також і проблеми, пов'язані з укладанням та виконанням суб'єктами господарювання смарт-контрактів, предметом яких є віртуальні активи, які потребують висвітлення та подальшого вирішення.

По-перше, форма правочину має відповідати вимогам встановленим ЦК України та іншими нормативно-правовими актами. Оскільки, смарт-контракти існують лише в блокчейні та представлені програмним кодом, стверджувати що їх форма кореспондується з положеннями чинного законодавства буде помилково. Вирішення даної проблеми запропоноване Законопроектom № 10225-д від 24 квітня 2025 року, яким передбачено, що правочин з віртуальними активами може вчинятися через використання технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології, при цьому умови набуття, умови переходу та обсяг прав на віртуальні активи повинен виражатися у формі алгоритмів та функцій технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології, у межах якої здійснюється оборот віртуальних активів. Вчинення правочину щодо віртуального активу з використанням технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології вважається вчиненням правочину у письмовій формі [3]. Виходячи з цього можна зробити висновок що, правочини, які вчиняються за допомогою використання технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології є правочинами, який вчиняється за допомогою

інформаційно-комунікаційних систем, в розумінні положень ЦК України. Важливим моментом є те, що такі договори за своєю формою прирівнюються до простої письмової форми, що виключає їх недійсність. Однак, даний проєкт закону досить тривалий час перебуває на розгляді в парламенті, а тому не може врегульовувати відносини між учасниками ринку віртуальних активів.

По-друге, для укладення правочину особою, вона повинна мати достатній обсяг дієздатності, у випадку з юридичними особами, вони набувають цивільних прав та обов'язків і здійснюють їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону [3]. Тому, без попередньої верифікації осіб, які укладатимуть та виконуватимуть договори через блокчейн існують ризики визнання їх недійсними через відсутність в осіб, які вчиняють правочин необхідного обсягу цивільної дієздатності. Попередня перевірка обсягу цивільної дієздатності та повноважень представників юридичних осіб в автоматичному режимі вбачається можливою за допомогою публічних реєстрів, як наприклад Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

По-третє, оскільки в Україні смарт-контракти не врегульовані жодним нормативно-правовим актом, їх місце в правозастосовній практиці залишається невизначеним. Відсутність законодавчого визначення ускладнює кваліфікацію смарт-контракту як правочину у розумінні Цивільного кодексу України. Окрім того, у зв'язку з тим, що виконання смарт-контракту є автоматичним і часто незворотним, постфактум виправити помилку чи скасувати транзакцію вкрай складно або технічно неможливо. У результаті чого, сторонам угоди на практиці буде вкрай важко відстояти свої права та інтереси у судових інстанціях, а суди можуть по-різному підходити до оцінки правової природи та наслідків невиконання смарт-контракту. Особливо гостро постає проблема правильного визначення підсудності у спорах, які виникають у зв'язку з укладанням та виконанням смарт-контрактів, по тій причині, що сторони смарт-контракту можуть перебувати в різних країнах, а сама угода виконується на блокчейні, який є децентралізованим та немає прив'язки до конкретного місця.

Отже, впровадження нормативно-правового регулювання ринку віртуальних активів в Україні відкриває нові можливості для суб'єктів господарювання щодо використання цих активів у договірних відносинах. Попри визнання віртуальних активів цифровою річчю та надання їм правового статусу, їх практичне застосування залишається обмеженим через відсутність спеціальних норм, що врегульовують порядок укладення та виконання смарт-контрактів. Смарт-контракти, як інноваційна форма цивільно-правових та господарських договорів, мають значний потенціал для оптимізації укладення та виконання угод з віртуальними активами. Їх автоматичність, прозорість та захищеність, завдяки технології блокчейн створюють умови для зниження транзакційних витрат, мінімізації шахрайських і корупційних ризиків. Відсутність чіткої законодавчої бази в Україні щодо правового статусу смарт-контрактів їх форми, питання дієздатності сторін та складності врегулювання правових наслідків їх автоматичного виконання залишаються актуальними проблемами. Вирішення таких проблем вбачається в розробці та прийнятті окремого спеціального закону, який покликаний врегулювати відносини, що виникають у зв'язку з укладанням та виконанням смарт-контрактів на базі блокчейн, або у доповненні існуючих нормативно-правових актів положеннями, які б закріплювали визначення смарт-контракту та його правовий статус, а також, з поміж іншого, враховували такі аспекти як:

- вимоги до форми, істотних умов та способів укладення смарт-контрактів з використанням технології блокчейн;
- обов'язкові механізми автоматичної верифікації сторін смарт-контракту за допомогою публічних реєстрів;
- процесуальні правила визначення підсудності та порядку вирішення спорів, що виникають у зв'язку з укладанням та виконанням смарт-контрактів.

Список використаних джерел:

1. Про віртуальні активи. Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20>.
2. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1044>.
3. Проєкт Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» від 24.04.2025 № 10225-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56271>.

4. REGULATION (EU) 2023/1114 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj>.

5. Szabo, N. (1996). Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets. *Extropy: The Journal of Transhumanist Thought*, № 16. URL: https://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart_contracts_2.html.

6. Ethereum Foundation. (n.d.). Smart contracts. [Ethereum.org](https://ethereum.org/en/smart-contracts). URL: <https://ethereum.org/en/smart-contracts>.

7. Clack, C. D., Bakshi, V. A., & Braine, L. (2016). Smart Contract Templates: foundations, design landscape and research directions. URL: https://www.researchgate.net/publication/305779577_Smart_Contract_Templates_foundations_design_landscape_and_research_directions_CDClack_VABakshi_and_LBraine_arxiv160800771_2016.

8. О. А. Баранов, Інтернет речей (IoT): правові проблеми застосування розумних контрактів, «Інформація і право» № 4(23)/2017.

9. В. Варавка, СМАРТ-КОНТРАКТ ЯК ФОРМА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies*, 2019; 4 (111): 15–20. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2019/4.111-3>.

10. Mik, E. (2020). Smart Contracts – The New Form of the Legal Agreements. URL: https://www.researchgate.net/publication/343701390_Smart_contracts_-_the_new_form_of_the_legal_agreements.

11. Mik, E. (2017). Smart Contracts: Terminology, Technical Limitations and Real World Complexity.

12. О. Звягніцева, Блокчейн: що це за технологія та як вона змінює сучасний бізнес. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/blokchejn-shho-cze-za-tehnologiya-ta-yak-vona-zminyuye-suchasnij-biznes>.

13. Maidanyk, R. (2024). Smart contract on a crypto assets in the civil law and common law jurisdictions: Implementation of best practices. *Open Journal for Legal Studies*, 7(2), 15–36. URL: <https://doi.org/10.32591/coas.ojls.0702.01015m>.

14. The Arizona Revised Statutes § 44-7061 Signatures and records secured through blockchain technology; smart contracts; ownership of information; definitions. URL: <https://www.azleg.gov/viewdocument/?docName=https://www.azleg.gov/ars/44/07061.htm>